

Natuur in het polderland: De binnendijkse natuur van de Ooijpolder

De Ooijpolder is bij de meeste natuurliefhebbers vooral bekend als leefgebied van vogels. In en rond de uiterwaarden van de Waal bevindt zich door het jaar heen een grote variatie aan vogelsoorten, met in de winter grote aantallen overwinterende ganzen en eenden. Vogelaars doen graag een rondje over de dijk, langs waterrijke plekken als Oude Waal en Bizonbaai. Wellicht wat minder bekend is dat er binnendijks in de Ooijpolder nog meer natuur is te zien.

Met de term Ooijpolder wordt meestal globaal het gebied bedoeld tussen Nijmegen, Beek en Leuth. De Waal vormt de noordelijke begrenzing. Verder oostwaarts komen we in polder de Duffelt, die zowel een Nederlands als Duits deel heeft. De grens tussen de Ooijpolder en de Duffelt is de Querdamm die vanaf het Wylerbergmeer noordwaarts loopt en bij de Ooijse Graaf overgaat in de Kapitteldijk die weer uitkomt bij de Erlecomsedam en Duffeltdijk. Deze beschrijving met de verschillende namen van dijken en dammen geeft al aan dat dit gebied een lange geschiedenis heeft van inpolderen en strijd tegen het water. Dat kun je ook goed zien op topografische kaarten van nu en vroeger. De Ooijse Graaf bijv. is een verlaten bedding van de Waal, die zich in de 16de eeuw naar het noorden verplaatste. Met de aanleg van de Erlecomsedam ontstond toen een nieuwe polder, de Erlecomse polder. Ook de Oude Waal vlakbij Nijmegen is, zoals de naam al zegt, een oude rivierarm. Van de oorspronkelijke Ooijpolder, het zgn. Circul van Ooij, dateert de eerste aanleg van dijken al van begin 14de eeuw. Dijkdoorbraken hebben hier hun sporen achtergelaten in de vorm van

Oude Waal

wielen, diepe gaten die ontstonden door het rondkolkende water. Als de dijk niet meer te dichten viel, werd om de kolk een nieuwe dijk aangelegd. Dat verklaart waarom dijken nogal eens bochtig zijn.

De Gelderse Poort

De Ooijpolder was van oudsher een agrarisch gebied, totdat hier begin vorige eeuw de baksteenindustrie neerstreek. De klei die in de loop van de eeuwen door de rivier was afgezet in de uiterwaarden en ook verder landinwaarts, bleek zeer geschikt voor de productie van bakstenen. De restanten van deze bedrijfstak die voor het grootste deel weer verdwenen is, zijn nog zichtbaar in het landschap zoals oude schoorstenen en resten van veld- en ringovens. In het gehucht

Schoorsteen van voormalige steenfabriek langs de Waal

Tiengeboden en bij Erlecom vind je nog de kleine huisjes waarin het 'steenovenfolk' (het hele gezin werkte mee in de baksteenfabricage) werd gehuisvest. En natuurlijk zijn er de tichelgaten, de ondiepe kleiputten die vol met water liepen en niet meer geschikt waren voor landbouwkundig gebruik. Natuurgebied de Groenlanden is zo'n voormalig kleiwinningsgebied. De Groenlanden maken tegenwoordig deel uit van natuurgebied De Gelderse Poort dat het hele uiterwaardengebied ten noordoosten van Nijmegen beslaat. Deze natuurontwikkeling is een jaar of 25 geleden begonnen met het herstel van het natuurlijke rivierenlandschap in de Millingerwaard (bij Kekerdom, in polder de Duffelt). De wens tot natuurherstel in combinatie met de noodzaak om de rivier meer ruimte te geven, ter voorkoming van overstromingen, heeft geresulteerd in een groot en dynamisch natuurgebied van zo'n 3.000 ha groot. Ook

in het Duitse grensgebied zijn voorheen agrarische uiterwaarden langs de Rijn omgevormd tot nieuwe natuur.

Groenblauwe dooradering

De uiterwaarden voor de natuur, het binnendijkse land voor de landbouw. Dat was de leidende gedachte achter de ruilverkaveling of beter gezegd herinrichting, die rond de afgelopen eeuwwisseling in de Ooijpolder en Duffelt is uitgevoerd. Toch kwam er geleidelijk ook aandacht voor de natuurlijke en landschappelijke waarden van het binnendijkse land, hoewel dat helaas niet heeft voorkomen dat oude hagen werden geroid en karakteristieke ruige greppels werden dichtgegooid. De Ooijpolder werd vervolgens proeftuin voor landschapontwikkeling. Dat heeft uiteindelijk geleid tot invoering van de zgn. groenblauwe diensten. Langs graslanden, akkers en sloten zijn smalle stroken aangelegd met graskruidenmengsels, struweel, knotwilgen, akkerranden, soms een poel en ook wandelpaden. De boer blijft eigenaar van de grond en ontvangt gedurende 30 jaar een vergoeding voor het beheer en voor de beschikbaarstelling van de grond. Deze zgn. groenblauwe dooradering heeft vooral landschappelijke en recreatieve waarde: het polderland krijgt meer afwisseling en wordt veel toegankelijker voor recreanten door de aanleg van wandelroutes en ruitpaden. Ook de natuur zal er van kunnen profiteren.

En dat is hard nodig, want de natuur in het boerenland is in de afgelopen tientallen jaren hard achteruitgegaan. Terwijl in natuurgebieden het gemiddelde aantal soorten dieren en planten juist is toegenomen, is

Voorbeeld van blaauwgroene dooradering: een wandelpad met struweelbaag vanaf de Lenthsestraat.

in het agrarisch cultuurlandschap het aantal soorten van alle groepen planten en dieren sterk afgenomen. Bij planten bijv. gaat het om een afname van bijna 40 procent. Ook de aantallen van individuele soorten zijn sterk gedaald. Van de Veldleeuwerik, een typische vogel van het boerenland, is nog maar 10% over van de populatie die in 1975 rondvloog. Oorzaak van deze dramatische ontwikkeling is de intensivering van de landbouw die na de Tweede Wereldoorlog is ingezet. Deze ontwikkeling is vooral gestimuleerd door het landbouwbeleid dat achteraf gezien te eenzijdig gericht was op vergroting van de voedselproductie tegen een zo laag mogelijke kostprijs. Het resultaat daarvan: alle landbouwgrond wordt intensief en efficiënt gebruikt, met toepassing van veel mest en chemische bestrijdingsmiddelen. De waterstand is beter beheersbaar geworden, en verlaagd: fijn voor de boeren, maar ongunstig voor weidevogels en tal van plantensoorten. Bloemrijke hooilanden en structuurrijke weilanden hebben plaats gemaakt voor maïsvelden en eentonige graslanden die zo vaak mogelijk worden gemaaid. Overhoekjes en ruige randen langs landbouwpercelen zijn verdwenen. Het is op het platteland te netjes, te droog en te monotoon geworden. Voor veel diersoorten is er te weinig voedsel en te weinig beschutting. Kortom, te weinig leefgebied.

Het agrarisch cultuurlandschap als leefgebied

Met de groenblauwe dooradering wordt getracht de voor de natuur ongunstige omstandigheden in het agrarisch cultuurlandschap te verbeteren. Zo'n groen netwerk heeft twee functies voor de natuur: het is leefgebied voor planten en dieren die thuishoren in het agrarisch cultuurlandschap en het vormt een verbinding tussen natuurgebieden, in dit geval tussen de stuwwal, de binnendijkse natuur (Groenlanden) en de uiterwaarden. Wanneer dieren en ook plantensoorten zich via de groene stroken van het ene naar het andere natuurgebied kunnen verplaatsen, worden populaties minder kwetsbaar en kunnen ze sneller worden vervangen, wanneer ze door een gebeurtenis in een natuurgebied uitsterven of verzwakken. Dat 'verplaatsen' gaat voor de meeste soorten in de praktijk niet zo snel. Vogels kunnen misschien wel wat verder vooruit kijken en over ongeschikte gebieden

heenvliegen, maar er zijn ook honkvaste soorten en allerlei kleinere dieren die zich alleen zullen begeven in gebied waarin ze ook daadwerkelijk kunnen leven. Dat geldt ook voor planten: afhankelijk van het type zaden en de eisen die de plant stelt aan het milieu, zal de ene soort zich gemakkelijker en verder verspreiden dan de andere. Om te kunnen functioneren als verbinding tussen natuurgebieden, moet het polderland dus ook als leefgebied geschikt zijn.

Of dat met de thans uitgevoerde groenblauwe dooradering werkelijk gaat lukken, zal in de komende jaren moeten gaan blijken. Het gaat grotendeels om relatief smalle stroken die op bemeste grond langs intensief beheerde akkers en graslanden zijn aangelegd. Van de ecologische betekenis daarvan als leefgebied voor de wat minder algemene soorten dieren en planten mogen we waarschijnlijk geen al te hoge verwachtingen hebben. Regelmatig zal een monitoring op bepaalde indicatorsoorten worden uitgevoerd. Het functioneren van het groenblauwe netwerk zal dan gaan blijken uit de aanwezigheid van deze soorten, de aantallen en ontwikkelingen door de jaren heen.

Zwanenbroekje

Gelukkig zijn er binnendijs in de Ooijpolder ook plekken waar meer ruimte is voor natuur en waar planten en dieren kunnen leven en zich voortplanten. Dit zijn de zgn. stapstenen. Vanaf de stuwwal bij Ubbergen zijn dat het Zwanenbroekje en de Ecologische Verbindingszone Ubbergen-Groenlanden, die zoals de naam al zegt, vanaf Ubbergen naar de Groenlanden loopt.

Nieuwe binnendijkse natuur in het Circul van Ooij: het Zwanenbroekje, de Ecologische Verbindingszone Ubbergen-Groenlanden en de Brabander

Uitzicht op het Zwanenbroekje vanaf het Meertje. Links in de verte op de stuwwal is de Rester zichtbaar.

Het Zwanenbroekje is een inmiddels ruim 27 ha groot natuurgebied tussen de Rijksweg bij Ubbergen en het Meertje bij Persingen. Door een particulier initiatief is daar vanaf 1992 geleidelijk aan steeds meer landbouwgrond omgezet in natuur. Bij de inrichting van het gebied wordt gestreefd naar een zo groot mogelijke variatie, passend bij het landschap, zodat zoveel mogelijk soorten planten en dieren er zich thuis kunnen voelen.

Het Zwanenbroekje bestaat voor een groot deel uit weilanden die door schapen en koeien worden begraasd. Daardoorheen lopen twee beken die water vanuit de zuidelijk gelegen stuwwal naar het Meer afvoeren. De oever langs het Meer is ingericht met een brede rietmoeraszone. De bevers hebben hun weg daarheen al gevonden en een beverburcht in het Zwanenbroekje opgeworpen. Verder is er een griend (wilgencultuur) aangelegd, en zijn tal van struweelhagen geplant. Regelmatig worden er waarnemingen van minder algemeen voorkomende vogels gemeld.

Het beheer wordt voor een groot deel door vrijwilligers gedaan, in samenwerking met het IVN Rijk van Nijmegen. Voor wie het natuurontwikkelingsgebied met eigen ogen wil zien, is er een toegankelijk pad dat bereikbaar is vanaf de witte voetgangersbrug over de Rijksweg en door het Zwanenbroekje naar het trekpontje over het Meertje loopt.

Ecologische Verbindingszone Ubbergen-Groenlanden

Aansluitend op het Zwanenbroekje is in 2012 de Ecologische Verbindingszone Ubbergen-Groenlanden aangelegd. Deze evz bestaat uit een zuidelijk en noordelijk deel. Het zuidelijk deel begint bij de Dijkgraaf van Wijkweg, ter hoogte van het trekpontje over het Meertje en loopt over het perceel 'Onschamelekamp'

Het zuidelijke deel van de EVZ Ubbergen-Groenlanden. De EVZ volgt grotendeels de A-watergang.

Grote centaurie

Zuidelijk deel EVZ: al een zeer bloemrijke strook

west- en vervolgens noordwaarts, kruist de Persingsestraat en loopt dan verder over het perceel 'Veegtas' naar het griendbosje. Halverwege is er een aftakking naar de Kouwedijk. Voorbij het griendbosje en een landbouwperceel begint het noordelijke deel dat over het perceel 'Witte steen' doorloopt tot aan de Leuthsestraat. Ook hier is er een aftakking naar de Kouwedijk. Wie goed op de kaart kijkt of het gebied al kent, zal opmerken dat de evz niet doorloopt tot aan de Groenlanden. Wellicht dat het laatste ontbrekende stuk in de toekomst kan worden gerealiseerd.

Vanaf alle asfaltwegen is de evz via een overstapje bereikbaar voor voetgangers. Er is ook een wandelroute uitgezet (de blauw gemarkeerde palen in het veld). N.B. Om van het ene deel in het andere deel van de evz te komen, dient u via de Kouwedijk te lopen. Er is geen rechtstreekse wandelverbinding tussen beide delen.

Eind september 2013 is de Stichting Landschap Ooijpolder-Groesbeek eigenaar geworden van deze evz die door Via Natura is aangekocht en ingericht, met financiering van gemeente Nijmegen en provincie Gelderland. Ruim vier hectare landbouwgrond is omgezet in een brede natuurstrook, bestaande uit water, soortenrijk grasland, struweel en ruigte. Er zijn enkele poelen gegraven die deels, maar nooit helemaal droogvallen. De kans is groot dat de zeldzame kamsalamander vanuit de Groenlanden zijn weg vindt naar deze nieuwe leefgebieden. Ook is langs de volledige lengte van de watergang een glooiende moerasoever aangelegd. Hierdoor ontstaat meer leefruimte voor waterdieren, in het bijzonder vissen om te paaien. De combinatie van bloemrijk hooiland en struweel is aantrekkelijk voor vogels die thuishoren in het agrarisch cultuurlandschap zoals de Blauwborst, Roodborsttapuit, Putter en Kneu.

Harige ratelaar

De grasstrook in het zuidelijk deel wordt begraasd, terwijl in het noordelijk deel jaarlijks wordt gemaaid en afgevoerd. Daar zal zich op de schrale, afgegraven grond een bloemrijk hooiland kunnen ontwikkelen, met plantensoorten als Harige ratelaar, Grote centaurie, Trilgras en Wilde peen. Om de gewenste natuurontwikkeling een handje te helpen, is hier maaisel van de dijken en uit het Kranenburger Bruch uitgestrooid. Daarin zitten zaden van allerlei planten. Soms blijven overhoekjes en ruigere stroken staan voor overwintering van sprinkhanen en vele andere insecten. Ten behoeve van het beheer van dit landschapselement is in september 2012 een contract gesloten met de gemeente Ub-

bergen in het kader van de regeling Groenblauwe diensten. Het contract geldt voor 30 jaar waarbij telkens voor 6 jaar een bijdrage wordt toegekend. Ook de gemeente Nijmegen draagt bij aan het beheer. De natuurontwikkeling op de ecologische verbindingzone

zal in de komende jaren worden gemonitord, zodat duidelijk wordt of de huidige inrichting en het beheer tot de gewenste resultaten leiden.

Nel van den Bergh

Meer info op:

www.zwanenbroekje.nl

www.ooijpolder-groesbeek.nl

www.vianatura.nl

Brabander

De Stichting Landschap Ooijpolder-Groesbeek bezit nog een natuurperceel in de Ooijpolder, en dat is De Brabander. Het kleine perceeltje ligt aan de Leuthsestraat, ten zuidwesten van het dorpje Ooij. Het is toegankelijk vanaf de weg, en ook via het wandel/ruiterpad vanaf de Kasteelsche Hof.

Met zijn langgerekte vorm en een oppervlakte van een halve hectare is De Brabander onderdeel van een netwerk van natuurstroken in het Circul van de Ooij. Het ligt op een oeverwal en heeft een bedekking van rivierklei op een ondergrond van rivierzand. In de vorige eeuw is in het voorste deel klei gewonnen voor de baksteen-industrie. De rooflaag van ongeveer 40 cm dik is na de winning teruggestort.

De Brabander is in 2008 ingericht voor natuur, landschap en recreatie. Op een deel van het perceel is de voedselrijke bovenlaag afgegraven tot op het zand. In de zandbodem is een poel gegraven. Poelen zijn van belang voor waterplanten, insecten en amfibieën. In het nabijgelegen natuurgebied De Groenlanden komt een grote populatie van kamsalamanders voor. Poelen in het aangrenzend agrarisch gebied dragen bij aan de verspreiding van deze bijzondere soort. Het zand uit de poel is verwerkt in het oostelijke talud van het dijkje waarover het schouw-/wandelpad loopt. Dit droge zandige talud is het milieu voor soorten van droge en schrale graslanden.

Voor een goede start van de vegetatieontwikkeling is in het najaar van 2008 zadenrijk hooi opgebracht, afkomstig van vergelijkbaar terrein bij de Staddijk in Nijmegen. En dat levert tamelijk snel resultaten op. In 2010 stonden

Moeraswespenorchis

er al bijzondere soorten zoals Harige ratelaar en Grote centaurie. In 2011 werden de eerste exemplaren van de Moeraswespenorchis gevonden; weer een jaar later stond die er massaal.

Het schouw-/wandelpad is tevens opengesteld voor ruiters. Dit in vervolg op een tweejarige proefperiode die op initiatief van Via Natura in 2010-2012 heeft plaatsgevonden. Omdat de proef naar tevredenheid is verlopen en de ruiterroute voorziet in een behoefte, werkt de stichting mee aan voortzetting ervan. Hiertoe zijn afspraken gemaakt met Stalhouderij Kasteelsche Hof die als direct belanghebbende bij de ruiterroute is betrokken. Voor een bijdrage in de beheerkosten van dit landschaps element is een contract gesloten met de gemeente Ubbergen in het kader van de regeling Groenblauwe diensten. Het contract geldt voor 30 jaar waarbij telkens voor 6 jaar een bijdrage wordt toegekend.

Vleeskleurige orchis